

АНГАЖОВАНОСТ БОКЕЉСКИХ ОПШТИНА ОКО СКЛАПАЊА ТРГОВАЧКОГ УГОВОРА ИЗМЕЂУ ЦРНЕ ГОРЕ И АУСТРО-УГАРСКЕ

Трговачка активност између Црне Горе — а преко ове и њеног залеђа — и Боке Которске, посебно Котора, била је у прошлости увијек веома жива. За вријеме немањићке владавине Бокком Котор је био главна увозна и извозна лука српске државе.

Касније, за вријеме туђинских владавина, почевши од млетачке (1420. г.), интензитет и обим трговине Боке и њеног залеђа био је сведен углавном на измјену животних потрепштина нужних за домаћу употребу Црногораца и Бокелја. Истина, и тада неки црногорски производи, као сушено и димљено месо (нарочито каштрадина) и риба (нарочито шкоранце), затим штављена кожа, дуван, сир, рујевина, преко бокелјских трговаца-помораца извозе се из Боке, највише за Венецију. Наравно, разноврсне потрепштине које су Црногорци тада набављали у Боки служиле су углавном њиховој домаћој употреби, а ријетко и у малим количинама за размјену са сусједним турским поданицима.

У Котору, односно изван његових зидина, пред сјеверним градским вратима, био је од давнина па све до почетка другог свјетског рата резервисан простор за „Црногорски пазар“. Млетачке и, касније, друге туђинске власти су повремено, зависно од политичких односа а нарочито пограничних сукоба, забрањивале Црногорцима приступ на тај пазар, као и улазак у град. Те забране су осјетљиво погађале становнике Котора и његове околине, укључивши и туђинске функционере и војску, па су због тога обично кратко трајале.

Више него повремене, краткотрајне, забране не само трговања већ и сваког другог комуницирања Которана и других Бокелја са Црногорцима, њихову међусобну трговину први пут је озбиљно и трајно угрозила једна мјера аустроугарских власти из 1879. Наиме, законом од 20. децембра 1879. године Бока Которска, која је, као и Далмација, дотле уживала статус „посебног царинског подручја“, била је, почев од 1. јануара 1880, укључена у „опште аустроугарско царинско подручје“, ¹ а то је значило да

¹ Bollettino delle leggi dell' Impero, anno 1879, Viena 1879, стр. 494.

од тада и увозна и извозна трговина између Црне Горе и Боке неће бити бенефицирана, већ подвргнута одредбама „Закона од 27. јуна 1878. о општој царинској тарифи за аустроугарско царинско подручје“.²

У вези са поменутиим законом од 20. децембра 1879, а у циљу што ефикасније примјене царинске тарифе према закону од 27. јуна 1878, у Боки су, заједничком одлуком аустроугарског министарства финансија и министарства трговине од 10. марта 1880, били основани многи царински уреди, и то у: Херцег-Новом, Мелњинама, Рисну, Перасту, Котору, Будви и Спичу.³

Будно контролисана царинска служба у Боки преко бројних царинских уреда одмах је резултирала у опадању трговачког промета са Црном Гором. Јер Црногорци, који су преко своје трговине и иначе остваривали мале зараде, а к томе још вјековима ненавикнути да плаћају царину, почеше своју робу више усмјеравати на турске пазре. Истина, и даље су трговали са Бокком, али углавном у виду кријумчарења, што је представљало приличан ризик, па према томе и знатно смањење трговачког промета између Црне Горе и Боке. На смањење овог промета утицао је и излаз Црне Горе на море, када се почела развијати трговина са Италијом.

Ситуација се још више погоршала када је законом од 25. маја 1882. царинска стопа осјетно повећана.⁴

Велико повећање царинске тарифе донио је и закон од 21. маја 1887, који у ствари модификује закон од 25. маја 1882.⁵

Упоредо са наведеним аустроугарским царинским мјерама ишло је и стално повећање броја царинских службеника, што је, наравно, знатно отежавало кријумчарење.

Касније ће и црногорски закони, и то: Царински закон и Закон о царинској минималној тарифи,⁶ оба из 1903. године, такође негативно утицати на црногорско-бокелску трговину.

Сем помањкања других потрештина којима се увијек снабдијевала из залеђа, Бока је највише била погођена несташицом меса, будући да је стока из Црне Горе све мање пристизала.

За оно мало стоке што су држали бокелски сељаци, углавном за домаћу употребу, аустроугарске царинске власти су правиле потешкоће. Наиме, пошто је стока из бокелских села преко љета одвођена на брдска црногорска пасишта, власници су ризицирали, нарочито приликом враћања, да буду „подвргнути увозној царини, а можда и глоби“, како то стоји у једном допису — упозорењу Которске општине од 11. IX 1903, упућеном свим по-

² Исто, anno 1878, стр. 203.

³ Исто, anno 1880, стр. 46.

⁴ Исто, anno 1882, стр. 119—149.

⁵ Исто, anno 1887, стр. 231—244.

⁶ Оба ова закона објављена су скупа у засебној брошури *Царински закон за књажевину Црну Гору, Цетиње 1903.*

дручним сеоским главарима.⁷ Тако је ова мјера свакако утицала и на смањење, иначе малог сточног фонда у Боки.

Можда су и раније Бокелји покушали тражити било од мјесних или централних аустријских власти да се ублаже тешке царинске мјере које су их жестоко погађале, али по документима које смо успјели пронаћи, таква њихова тражења и настојања можемо пратити тек од октобра 1903.

На сједници управе Општине Котор од 16. октобра 1903. донесена је одлука о састављању сљедећег акта, који је редигован 21. истог мјесеца:

„М Е М О Р А Н Д У М

Славном Главном одбору трговачко-обртничког аустријског вијећа

1) Пријека је нужда да се склопи трговачки уговор са Црном Гором и у интересу цијеле Боке, а поготово Котора, који је наравним стовариштем Црне Горе. Иначе сав промет иде у корист Италије, која живо то подупире преко црногорских лука Бара и Улциња. А пошто жељезница, грађена искључиво у стратегичне сврхе само до Зеленике, не дава Боци никакве користи, ласно је увидјети да ће Котор, потраје ли овако, постати мртвом луком, правим селом чиновника и војника.

2) Истина да је Далмација била увијек земља изнимака, али би и вријеме било да престане бити земљом крњастих жељезница као што је и она до Зеленике.

Послије наглог пада бокелске морнарице и садашњег општег материјалног пропадања Боке Которске, императивна је нужда да се жељезница продужи до Котора. Иначе истицање рајских љепота ‚Аустријског Босфора‘ потпуни је просвјетни и прометни анакронизам.

3) Пријека је нужда да се у Боци снижи увозна царина на говеда (која је сада) покруна 30 у злату,⁸ обзиром на то да црногорски волови теже обично каквих 120 кг, а ријетко када допру до 160 кг. Народ је приморан да кријумчари а отуд немири и сукоби са финансијалним органима, а држави огроман трошак за издржавање великог броја финансијских стража, за најмовину и грађу њихових станова.

4) Обала которска се даномице руши, а пошто се на обали товари и стоварује све што долази и одлази паробродима, којекакви поправци не помажу, па је неопходно потребито потпуно је уредити и проширити.

⁷ Историјски архив у Котору (ИАК), фонд Општина Котор (ОК). СХХХІХ,553.

⁸ Још увијек по закону од 21. маја 1887.

5) Опћина которска потакла је питање о премјештају лучког поглаварства из Мељина у Котор, а то изискују не само разлози трговачки и поморски већ се намеће самом здравом разуму послвије него је у Мељинама укинут лазарет.

Котор, 21. октобра 1903.

Филип Радоничић,⁹ с. р.¹⁰

Док је очекивала или бар док се надала да ће централне власти у Бечу нешто подузети у вези са њеним „меморандумом“, Општина которска је, напротив, сазнала да се припрема нова царинска тарифа, много неговољнија од оне из 1887. године. Штавише она је сазнала и за износе планираног тарифног цјеника.

По горњем сазнању, управа Општине је на својој сједници од 9. децембра 1903 одлучила: „Позвати све бококоторске опћине нека брзојавно замоле Земаљски одбор и Министра предсједника да не ступи у крјепост нова царинска тарифа.“¹¹

Горњу одлуку Которска општина је још истог дана, циркуларни мдописом, пренијела свим осталим бокељским општинама. У том допису стоји:

„Првим јануара наступајуће године има да ступи у крјепост нова царинска тарифа, па ако је и садашња тарифа такова да онемогућује увоз животиња и других наравних производа из Црне Горе на огромну штету цијеле Боке Которске, новоскалупљени цјеник — тобоже на обрану домаћих интереса — иде за тим да створи на југу монархије готове просјаке, којима друго не преостаје него да селе у туђи свијет.

Да није до плача, било би напросто смијешно гдје се може и помислити на царину од 60 круна на вола, од 30 кр. на бика и краву, од 18 кр. на јуне, од кр. 5 на теле, од 12 кр. на прасе од 10 до 120 кг, од 20 кр. на 100 кг. свјеже рибе итд., осим што је ударена царина и на оно што се прије није плаћало, као на зеље, кокошке итд. А пошто бококоторске опћине не смију да остану прекрштених руку пред несрећом која им пријети, потписано Управитељство моли овим путем све бококоторске опћине да изволе једнога те истога дана — бива дне 20. текућег — брзојавно затражити заштиту од Земаљског одбора и од госп. Министра предсједника; а добро би било да се замоле и господа заступници на Царевинском вијећу¹² нека се најживље заузму не би ли се уклонио овај најновији бич за осиромашени народ у Боки Которској.

Од опћиноског управитељства, Котор 9. децембра 1903.

Начелник: Ф. Радоничић, с. р.

Присједник: И. Цико, с. р.¹³

⁹ Поморски капетан и предсједник општине Котор од маја 1898. до децембра 1905.

¹⁰ ИАК — ОК СХХХІХ, 404/1 и 426.

¹¹ Исто, 678/1.

¹² Наравно, мисли се само на далматинске представнике у Царевинском вијећу.

¹³ ИАК — фонд Општине Кртоли, (ОКрт.), бр. 533/1903.

Новопланирани царински цјеник није ступио на снагу 1. јануара 1904, већ, како ћемо касније видјети, више од двије године доцније.

Тако дуго одлагање већ фиксираног рока ступања на снагу новог царинског закона, односно нове царинске тарифе, сигурно је услиједило због протеста упућених Царевинском вијећу са разних страна пространог хабзбуршког царства. Било би наивно мислити да су протести шеснаест бокелских општина имали неког пресудног утицаја на то догађање.

Иако предвиђена нова тарифа није ступила на снагу, и стара је представљала велику кочницу трговачком промету између Црне Горе и Боке.

Пошто централне власти нијесу никако реаговале на меморандум од 21. октобра 1903, како ни на захтјев да се склопи трговачки уговор са Црном Гором тако ни на тражење да се снизи царинска тарифа из 1887. године, Општина Котор поново покрене ово питање 10. јануара 1905, када свим бокелским општинама доставља сљедећи допис:

„Позивом на амошњи допис од 9. децембра 1903, бр. 2978, и пошто се по свему мора судити да аустријска влада зазире од трговачког уговора са Црном Гором — дочим, рек би да ће га домало домало склопити и са Абисинијом! — потписано Управитељство мније да бокелске општине не смију пропустити да покушају и најзадау средство се по старом обичају не буде могло спочитнути да се Далмација¹⁴ најмање брине и тада кад су угрожени највећи њезини интереси.

Заступник витез Вуковић¹⁵ изнијет ће кроз мало дана питање трговачког уговора са Црном Гором пред 'Централу за склапање трговачких уговора', па се умољавају све бокелске општине да изволе најдаље до 15. текућег брзојавно заговарати становиште да њихови животни и економски интереси императивно захтјевају да се чим прије склопи трговачки уговор са сусједном Књажвином.“¹⁶

Уз овај допис Општина Котор је приложила сљедећи текст брзојава који она намјерава доставити, са сугестијом да брзојав сличне садржине упуте и остале бокелске општине:

„Централу за склапање трговачких уговора — Беч

Скупоћа која је настала у граду Котору, а једнако и на свим пазарима у Боки, с разлога што из Црне Горе нема ни десети дио досадашњег увоза најпотребнијих ствари за живљење, пријети економском пропашћу за све бокелске општине, особито за градске. Једини је спас склапање трговачког уговора са сусје-

¹⁴ За разлику од ранијих окупатора, Аустрија је Боку сматрала једним од далматинских срезова.

¹⁵ Антун пл. Вуковић, дугогодишњи далматински посланик при Царевинском вијећу.

¹⁶ ИАК — ОКрт. бр. 28/1905.

дном књажевином, као што су бокелјске општине раније биле затражиле од бившег министра предсједника, доктора Кербера, брзојавном представком од двадесетог децембра претпрошле (1903) године, па се најтоплије умољава славна Централа да изволи то предложити и живо заговарати“.¹⁷

Послије горње акције Општина Котор одлучује да се од стране свих бокелјских општина састави и упути Централни нови меморандум, и већ 1. фебруара доставља општинама Боке сљедећи допис:

„Да се Централа за склапање трговачких уговора узмогну пружити точни а сагласни податци, потписано Управитељство сазивље састанак свих бокелјских општина у уреду ове општине дне 10. текућег на 3 уре послје подне.

Нека свака изволи послати по једнога или два заступника, а оне које због каквог било разлога не би могле бити заступане, умољавају се да приопће своје пристајање на закључке састанака односно на меморандум што ће се управити истој Централни.“¹⁸

Састанак представника свих бокелјских општина резултирао је у сљедећем акту-допису:

„Централа удружених трговачких и обртничких комора
и
Централном савезу аустријских индустријалаца за
припрему трговачких уговора

Б Е Ч

На тамошњи цијењени допис од 26. јануара 1905, бр. 3310, др, али су заступници свих бокелјских општина, наиме: Котор, Ерцегнови, Рисан Будва Пераст, Прчањ, Доброта, Муо, Столив, Ластва, Тиват, Грбаљ, Кртоли, Луштаца, Паштровићи и Спич 16 на броју, дне 10. фебруара 1905. једну скупштину у Котору са дневним редом како је наведено у споменутом тамошњем допису, те су закључили поднијети ову

СПОМЕНИЦУ

Да године 1880. била је Бока искључена из аустроугарског царинског подручја. Стога вјековна трговина Боке са Црном Гором није била никако ограничена; онда су бокелјски пазари цвали и свак се данас сјећа ондашње добре трговине. Кад (је) Бока била инкорпорирана Царинском подручју сав црногорски еспап је био таксиран, те стога све цијене поскочише и све више скачу. Кад би економско стање народа у Боки Которској напредовало истим кораком као и цијене најпотребније хране, ни по јада али али тако није; економско стање народа у Боки даномице назадује.

¹⁷ Исто, бр. 28—1/1905.

¹⁸ ИАК — фонд Општина Доброта (ОД), LXVIII, 3.

Најглавнија потреба за Боку Которску јесте увоз меса. Бока Которска није онако земљорадничка земља каква би могла и морала бити. С друге стране, Бока нема ни пашњака ни ливада, стога на гојење марве у Боки самој нико нит не мисли.

Ако, дакле, са стране волова у Боку не дође, народ меса не би имао. Тарифа од 15 форинти (= 30 круна) у злату¹⁹ на свакога црногорског вола сувише је велика; при томе би се морало узети у обзир да наш царински тариф удара конвенционално на свакога вола из Србије од 700 до 1000 кг круна 8 у злату, а сваки во из Црне Горе који, како је познато, попречијечно тежи 100 кг, мора плаћати 30 круна у злату. Очито је да тај тариф на црногорске волове према ономе конвенционалном на волове из Србије није праведан.

Сасвим је природно да је држава сама ударивши тако неприродан тариф на црногорске волове, створила кријумчарење, те је услијед тога присиљена била да у Боки са великим трошком држи велики број царинских стражара.

Осим тога је тај високи тариф одбио црногорске трговце од бокешких пазара, а црногорску марвинску трговину упутио пут Италије, и то на велику штету нашу. Бокешки пазари су стога лусту.

Скупштина бокешких општинских представника предлаже стога да се у трговачком уговору са уговором Црном Гором уваже тарифе на:

вола — без обзира да ли за клање или домаћу употребу — кр. 4

	у злату
краву	кр. 2
јуне	кр. 2
теле	кр. 2
овцу и козу	кр. 0,40
јање и козле до 10 кг да просто остане, а од 10 кг док није брав од године	кр. 0,30
свиње до 10 кг	кр. 0,60
свиње од 10 кг пак више, по комаду	кр. 3
месо сушено, сољено на 100 кг	кр. 3
суху рибу (на 100 кг)	кр. 4

Сви остали црногорски производи: летуште, јаја, зелен, мед, кртола, сочиво, дрва дрвени угаљ итд. — просто од царине.

Што се тиче тога да ли би се имала снизити тарифа на црногорску марву и за друге далматинске котаре, Скупштина рјешава да о томе свота мишљења не може дати јер јој нијесу потанко познате лотанкости у снабдјевању других котара марвом. Нека ови посебно рјешавају.

¹⁹ По тарифи из 1887, јер планирана тарифа која је требало да важи од 1. јануара 1904. још није била ступила на снагу, а по њој је царина на вола требала бити 30 форинта, односно 60 круна у злату.

Што се тиче, даље, тога да ли би се требало побринути да црногорска марва која уђе у далматинске котаре не пође у друга мјеста Аустро-угарског подручја и кад би требало тако ограничити промет са црногорском, марвом, што би се морало ударити²⁰ да се тако ограничи, Скупштина рјешава: природно је да црногорска марва која са минималном тарифом уђе у Боку не би смјела опет из Боке изаћи, јер би онда све било за Боку илузије.

Бока тражи и мора тражити једно изнимно стање у овом погледу, па склопио се трговачки уговор или не, нека се покуша путем наредаба Министарства финансија и трговине.

Без узрока бока није била толико времена изван Аустро-угарског царинског подручја.

Трговине по мору марвом из Боке у осталу Далмацију — нема. Кроз Ерцеговину у осталу Далмацију црногорска марва не би могла ући јер је сувише далеко и скупо, а из Боке кроз ерцеговачку Суторину никако могуће, пошто је тај простор узак и лако се може чувати; осим тога бокешке опћине би могле не дати потребите марвинске цртификате.

Што се тиче полакшица новом аустроугарском царинском тарифу које би се могле, осим на марву, дати као накнада за минималне таксе црногорскога Царинског тарифа кад би се склапао трговачки уговор са Црном Гором, Скупштина рјешава да се не сматра компетентном у овом питању јер тачно статистичким подацима не зна колико којега аустријског еспапа иде у Црну Гору.

Уваживши да је трговина са Црном Гором једна животна потреба Боке Которске, Скупштина препоручује тој поштованој Централни да се својски заузме за ову ствар²¹.

На крају горњег акта стоји датум: 10. фебруара 1905, дакле дана када је одржана скупштина представника свих бокелјских општина, али је он сигурно био касније редигован, а то се закључује и из дописа которске Општине упућеног тек 11. марта 1905. свим другим општинама у Боки, у коме се каже да се доставља „споменица израђена на темељу закључака скупштине бокешких опћинских представника одржане у Котору дне 10. прошлог мјесеца, па се умољава то Управитељство да је изволи потписати и одмах амо повратити“²².

Претпостављамо да је већ средином марта управа которске Општине горњу „споменицу“, пошто су је претходно потписале управе свих осталих бокелјских општина, упутила у Беч.

И овај посљедњи корак бокелјских општина није постигао никакав ефекат: штавише, једва годину дана последије тога централне аустроугарске власти својим новим царинским мјерама погоршавају ионако веома тешку ситуацију Бокелја.

²⁰ Тј. које би мјере требало примијенити.

²¹ ИАК — фонд Општина Тиват, бр. 9/1905.

²² ИАК — Од LXVIII, 11.

Нови закон о царинској тарифи донесен је 13. фебруара 1906, а ступио је на снагу већ 1. марта исте године.²³ Тај закон одређује знатно увећану царинску тарифу, предвиђену још 1903, а која је, као што смо већ видјели из дописа которске Општине упућеног 9. децембра 1903, требало да ступи на снагу 1. јануара 1904. године.

Одмах по ступању на снагу новог закона на предлог которске, све бокељске општине шаљу централним властима у Беч нову „споменицу“ датирану „мјесеца марта 1906“, која гласи:

„СПОМЕНИЦА

БОКЕЉСКИХ ОПШТИНА О ТРГОВАЧКОМ УГОВОРУ СА ЦРНОМ ГОРОМ

Пошто за уређење трговачких односа између наше државе и сусједне нам Црне Горе престоји одлучан час, износимо прилике и потребе као и погледе народа у Боки Которској уколико се односе на то животно питање ових крајева.

I. Од вајкада је трговина са Црном Гором била врло важни извор зараде за Боку Которску. До осамдесетих година били су градови Котор, Рисан и Будва малдане једини црногорски пазари.

Црногорци су тамо доносили своје производе на продају, а опет куповали за своју потребу. Бокељски је народ био главни потрошач црногорских производа, а скоро читава увозна и извозна трговина Црне Горе ишла је преко бокељских трговаца. Важност те трговине била је утолико већа што су бокељски бродови — извор некадашњег богатства Боке — нагло пропали, а пољска привреда, и тако слаба, спала. Тако је та трговина била постала главни извор зараде, а од кад су у Црној Гори настала мирна времена, стала је да се још више диже.

Го у осамдесетим годинама наступило је опадање. Црногорском увозу стадоше се правити потешкоће а највише дизањем царине и укидањем слободног приступа на пазаре. Услијед тога се црногорски народ стаде одбијати од бокељских пазара. У посљедњим годинама сасвим пропада та трговина. Ето нпр. до пред двадесетак година тзв. „црногорски пазар“ у Котору врвио је од народа, који је не само продавао већ и куповао. Сад је пуст, прођу недеље дана а да се на њему не види ни једног Црногорца.

Додуше, данас има у Црној Гори трговаца, али уређењем трговачких односа између обију држава, дао би се опет привести приличан дио црногорске трговине на Боку. Црногорски сељак данас моње само посредовањем црногорских трговаца да извози. То је посредовање за њега тешко.

²³ Bollettino delle leggi dell' Impero, anno, 1906, Viena 1906, стр. 25—120.

Напротив, кад би снижена била царина, могао би опет, као прије, сељак црногорски долазити у Боку да сам продаје своје производе и при томе би и куповао за своју потребу, као и прије.

Нарочито би у том погледу било добро не само да се снизи царина већ и да се уведу у Котору, Будви и Рисну, а евентуално и Херцег-Новоме, пазари слободни од царине у сталне дане, гдје би се царина плаћала пошто би се извезла из пазара роба. Црногорски је сељак врло сиромашан те већином нема новца да унапријед плати царину. На тај начин би се посредовање црногорских трговаца искључило, а довео црногорски народ у непосредну везу са бокелским купцем, а осим тога опет навео црногорски народ на бокелске пазаре, гдје би индустријске производе куповао.

Неј само за Боку већ и уопће за индустрију наше државе то би било од користи. Познато је како црногорски трговци, са мало изузетака, слабо плаћају фактуре, тако да аустријски извозници често претрпе штету. Кад би се црногорски народ навео на Боку, онда би један дио индустријског извоза у Црну Гору отпао на бокелске трговце, који су много сигурнији.

Овдје имамо још примјетити да је висока царина била узрок што су Црногорци тек крајем осамдесетих година стали извозити на Малту и Марсеј, а онда у Италију своју стоку непосредно. Кад би Бока постала отворени пазар за црногорског сељака, то би се промијенило и Бока би постала као и прије главни посредник црногорске трговине.

Није наш задатак да истичемо политичке посљедице таквих трговачких веза, али само знамо ако потраје досадашње стање, да ће то само допринјети преотимању маха италијанског уплива у привредном а онда и у политичком погледу на овој страни Балкана, као што се већ почиње опажати.

Увјерени смо, дакле, у овом погледу да су и виши државни интереси сагласни са захтјевима бокелске привреде, а у томе би се и црногорски народ сложио, који и тако не воли италијанског продирања у Црну Гору, које је почело монополом духана.

Са овог гледишта, дакле, чита је потреба да се уреде трговачки односи између наше државе и Црне Горе.

П. И потребе нашег сељака у Боки траже да се чим прије ти односи уреде.

Природа сама у Боки дозвољава врло ограничену пољску привреду, а та и кад би најбоље била развијена, била би упућена на гајење маслина, лозе, воћа и духана. Но у ствари пољска је привреда у Боки тако слаба, да се горе једва може замислити.

Радне земље и тако мало има, а три поља у Боки, бива Буљаричко, Мрчево и Солиоцко поље, због неуређених и запуштених поточина тако су грозничава, да је све тежи рад.

Много и много година систематског рада хтјело би се да се те прилике поправе а данас нијесмо још ни на почетку. Уз то имамо опће познату појаву да се мноштво и наших сељака, а не само приморски елеменат, јако сели у свијет. Слободно можемо

рећи да се 2/5 нашег сељачког свијета данас издржава доприносима од стране.

Мноштво сељачких кућа оскудијева радном снагом јер су одасле мушке главе по свијету. Услијед тога велик дио земље лежи у батал, а оно што се ради тој је примитивно.

Нарочито стока се слабо у Боки гоји, као уопће по јужној Далмацији. Гајење стоке било би само могуће, када би пољска привреда врло интензивна била. Но како је данас, не може бити ни говора о сточарству. То се огледа највише у томе што у читавој Боки неће бити ни педесет сељачких кућа у којима се волови држе годину дана. Правило је да сељак купи јарам волова у Црној Гори, да преоре земљу ради кукуруза, а онда их послије 3—4 мјесеца прода. Оскудица пиће пријечи му да узгаја волове неколико година.

Гледе остале стоке имамо ово: купују се младе свиње у Црној Гори и онда малда не сва се пића даје свињама, које се држе годину дана. Ријетко која кућа има више од једне свиње, а и ту убије за домаћу употребу.

Оваца има нешто, а број коза услијед брањевина јако је спао. Овце мора сељак давати Црногорцима на љетовање јер иначе не би имале хране зими. Но пошто је то скопчано са неприликама, тако и оваца има сваки дан мање.

Крава кроз Боку мало има, а и то у близини градова ради млијека. Телад се одмах продају; зато се и краве набављају из Црне Горе већ одрасле и музаре.

Према томе не само да се интереси наше пољске привреде не противе уређењу трговачких односа са Црном Гором, већ је то неопходно потребито и за нашег сељака.

III. Потрошња је у Боки искључиво упућена на црногорску стоку. Подмиривање те потрошње није друкчије могуће.

У читавој јужној Далмацији уопће, како рекосмо, нема стоке. Сјеверна Далмација не подмирује у том погледу ни својих потреба јер је познато да се преко Книна, Обровца, Сиња и Метковића увози стока из Хрватске, Босне и Херцеговине.

Потреба стоке све је већа и у Дубровнику, тако да му није довољан увоз из пограничне јужне Херцеговине. Откуда ће онда Бока увозити стоку кад је и остала Далмација у неприлици?

Али није само то. Кад би зарада у Боки била сразмјерно велика, могло би се увозити и са већим трошком ма од куд било; али сиротиња Боке је позната. Зарада је никаква. Поморства нестало, трговине никакве. Да нема нешто помоћи из свијета, листом би се Бока морала раселити. Има у Боки читавих села гдје се малда не искључиво живи од помоћи коју шаље својта по свијету. Цијене су се меса од 1882. године, кад је Бока била уведена у царинско подручје, утростручиле.

Што је негда говедина била по 24—30 новчића, у последњим годинама скочила је на 70—80 новч. (1,40 — 1,60 круна). А

уз то какво месо? Цијене су меса у посљедњим годинама скупле него ли у Бечу, а да не говоримо о каквоћи.

Ето нпр. хотелијер Мађар за свој пансион на Зеленици, крај Херцег-Новог, наређује месо у Будимпешти и излази боље на крај. У Боки имамо сразмјерно велик број чиновника и официра. Њихове су надоплате, обзиром на мјесто у једнакој класи, као осамдесетих година, а месо је — главна храна — скупле него у Бечу.

Уз ту страшну скупоћу долази и то да месари дају и грађанима и војсци што му драго јер друкчије не би изишли на крај.

IV. Али то није доста. И ове прилике постоје само у здравље кријумчарења. Да нема тога, било би још горе. Од осамдесетих година кријумчарење је држало постепеност у дизању цијена јер иначе би се цијене нагло подигле. Држава је увијек повећавала број финансијских стражара и тако отежавала кријумчарење.

У тој дугогодишњој борби између финансијских органа и кријумчара слаби су се успјеси постигли, а народ у Боки је платио ратне трошкове. Да се види колико је та борба против кријумчарења помогла, наводимо статистику посљедњих трију година. Узели смо само волове, које је најтеже кријумчарити.

У Которској царинарници била је плаћена увозна царина:

1903. год. само на	36 волова
1904. год. само на	47 волова
1905. год. само на	213 волова
Свега, дакле, на	297 волова

Напротив, потрошарина је била плаћена:

1903. год. на	1376 волова
1904. год. на	1179 волова
1905. год. на	1066 волова
Свега, дакле, на	3621 вола

Сви су ови волови искључиво увезени из Црне Горе; о томе нема ни најмање сумње.

Царина је, дакле, плаћена само на мало више од 8⁰/₁₀, дочим је 82⁰/₁₀ прокријумчарено. У ове се морају бројити и они волови што су купљени код бокељских сељака, јер, према ономе што смо рекли горе под II), сељаци купе у Црној Гори волове, прокријумчаре, преору земљу и продаду.

Из овога се види колико се је доскочило кријумчарењу и какве би биле цијене меса да нема кријумчарења.

Овдје не смијемо заборавити на неприлике које изазивље кријумчарење.

Прије свега имамо финансијске прекршаје у Боки:

1903. год. - - - 640 процеса

1904. год. - - - 304 процеса

1905. год. - - - 200 процеса

Свега: 1144 процеса

У овај број нијесу урачунати они случајеви гдје су глобе одмах биле плаћене а тих случајева за сам Котор има у те три године 474.

Но имамо још жалоснијех појава.

Горе смо рекли да сељак купује сваке године волове у Црној Гори да преоре земљу. То је за њега неумитна потреба јер он не може да држи зими волове и за више година због несташице пиће. Но кукавно стање нашег сељака такво је да он нема новца да купи јарам волова. Мора се задужити уз велике камате. Он је приморан да криомице уведе волове из Црне Горе а то из два разлога: прво и прво мора да гледа да се што мање задужи обзиром на велику камату. Царина на вола износила је до ту скоро 36 кр. у злату, од прилике 42 кр., дакле за јарам волова 84 круне. Наш сељак који мора и за жито да се дужи, једва нађе кредита да би могао платити волове у Црној Гори; преко тога 84 круне (за царину) не би ни нашао, а уз то долази и велика камата. Но рецимо и да би то нашао и камату прегорио, он не би послјије 2—3 мјесеца могао продати волове за онолико колико је за њих потрошио јер, обзиром на кријумчарење, не би нашао купца за толику цијену.

Сељак је, дакле, принуђен да кријумчарски уведе своје ораће волове из Црне Горе. Улове ли га и само једном, он је пропао: изгубио је све своје; не остаје му друго већ иселити. То се често догађа. Но у очајању догоди се да се и опре оружаном сили. Тада му не фали тешка тамница. Не ријетко има и крвавих посљедица а и мртвих глава.

Кад би се то догађало са кријумчарима по занату, и ради добити, још би смо могли преко ових појава прећи. Али ту се ради о сељаку који је мал да не без изузетака приморан на кријумчарење ораћих волова јер иначе умрије од глади он и породица му.

Да није него једини ови разлог, морало би се доћи до уређења трговачког уговора са Црном Гором да се невини сељаци не излажу пропасти и тамници. Другога пута нема јер једино кад царина буде јако снижена на волове, моћи ће сељак да се остави кријумчарења.

V. Доказали смо како кријумчарење није могло да се искоријени премда у Боки има ништа мање него 160 финансијских стражара.

То је кријумчарење створило неку врсту монопола који је од не мање штете за потрошаче неголи високе цијене.

Волови су црногорски, како је познато, малени. Просјечно не теже живи више од 200 кг. Према томе просјечно нема у свакоме више од 100-120 кг. меса за продају. Кријумчарење је организовано. Да дође трговац који би редовито увозио уз царину волове, утукли би га кријумчарски волови, а то се је неколико пута догађало. Зато су месари без конкуренције, и давају што је њих воља. Никако неће да пристану на различите цијене меса већ самовољно чине што их је воља. Сви покушаји опћинe и грађанства да злу доскоче изјаловили су се јер без кријумчарених волова не може опстати у Боки трговина месом. Кад се ово стање дода високој цијени, може се замислити како је.

Услијед тога и опада потрошња у погледу меса. Свијет се са мало изузетака мора ограничити да се месо рјеђе купује и у мањој количини. То нам доказује статистика посљедње 3 године у граду Котору:

Волова је у Котору било заклато и продато:

год. 1903	- - -	1376
год. 1904	- - -	1179
год. 1905	- - -	1066,

а то премда у граду Котору број становника напредује.

VI. Не смије се заборавити да стање постаје све критичније уколико велика царина сили Црногорце да траже друге излазе за своју марву уза све потешкоће, а тима су превозни трошкови, несташица комуникација и капитала. Услијед тога је знатно и поскупила марва у самој Црној Гори. Нарочито је сада велика опасност да се црногорска марва сасвим не упути у јужну Италију. Посљедица тога би могла бити уопће немогућност увоза из Црне Горе. Ниска царина може то лако да заустави јер омогућује непосредно трговање између црногорског произвођача и бокелских трговаца, које црногорски сељак куд и камо претпоставља трговану са својим извозницима. То је стога што у Црној Гори нема много мало људи с капиталом који имаду фактички монопол јер плаћају колико их је воља. Кад би овако остало, Бока би била просто изложена опасности глади, те би се консум у Боки још више снижио него ли што се сада снижава.

VII. Сама држава имала би већу корист и с најнижом царином, што је једино средство да се стане на пут кријумчарењу, које ће само онда престати кад се не буде исплатило.

У самом граду Котору консум волова би у најмању ружу дошао на 1800-2000 волова годишње, од којих се не би ни 5% кријумчарило, а по својој прилици ни један.

Потрошња у Боки износила би отприлике:

Волова	- - - - -	6-7000
Крава, бикова, телади и јунади	- -	5-6000
Оваца и коза преко	- - - - -	30.000
Јагњаци и козлади преко	- - - -	78.000,

што би се све морало увозити из Црне Горе.

Без сумње би повољне цијене још већма умножиле потрошњу, а да не говоримо о увозу за друге крајеве.

Тад би ма како ниска тарифа увијек много и много већи приход донијела држави на царини. С друге стране отпала би за државу потреба да држи толику силу финансијских стражара. А гдје су губици што долази и држави и Боки од упропашћених сељака због приступа кријумчарења? Гдје су моралне и материјалне користи које би се постигле уопће уништењем кријумчарства!

Нарочито би и саме опћене кад би се увео ниски тариф, страже пазиле на издавање марвених путница, што до сада нијесу могле.

VIII. Нарочито би и војска смјештена у Боки Которској имала велику корист од снижења царине, и то не само у погледу цијене, већ гледе добре послуге. Узалудне су лицитације и контрола. Докле год буде кријумчарски монопол, војска ће као и грађани имати слабо месо, а још гору послугу.

Да је уређен увоз марве на сталном ниском тарифу, прва би ствар била што би се у Боки клали само бирани волови, а уз то увеле штале пдје би се волови неко вријеме товили, како је то већ наумљено чим се уведе стални ниски тариф. Како је досад било, то није могуће јер код кријумчарења нема избора, а осим тога не долази марва у великом броју на пазаре за избор.

Залуд би војничка власт просвједовала добила би за одговор: „или тако или ништа“

IX. Према ономе што смо рекли, интерес државе и народа без разлике намеће неумитно потребу да се стално уреде трговачки односи са Црном Гором и да се увозу из Црне Горе дозволе највеће полакшице. Те полакшице не би могле мање бити од ових:

1) на волове до 250. kg. по комаду	кр. 8
2) на волове до 350. kg. по комаду	кр. 12
3) на волове преко тога по комаду	кр. 20
4) на бикове по комаду	кр. 4
5) на телад по комаду	кр. 2
6) на овце и козе без разлике по комаду	кр. 0,40
7) на јагње и козле по комаду	кр. 0,20
8) на свиње испод 10. kg. по комаду	просто од царине
9) на свиње од 10 до 50 kg по комаду	кр. 2
10) на свиње од 50 до 120 kg по комаду	кр. 4
11) на свиње преко 120 kg по комаду	кр. 7
12) на коње преко двије године по комаду	кр. 20
13) на коње до 2 године по комаду	кр. 12
14) на мазге и магарце по комаду	просто од царине
15) на летуште домаће по комаду	просто од царине

16) на дивље летуште и осталу дивљач	просто од царине
17) на сву рибу свјежу	просто од царине
18) на сухо месо — 100 kg	кр. 4
19) на сир обични и масло — 100 kg	кр. 4
20) на рибу суху — 100 kg	кр. 4
21) на рибу сољену — 100 kg	кр. 1
22) на восак природни	просто од царине
23) на лој природни	просто од царине
24) остатке приређеног воска	просто од царине
25) на јаја, мед, кртолу, сочиво, зелен, дрва и дрвени угљен	просто од царине

ПРИМЈЕДБЕ:

ad 1) Ово диференцирање у тежини прије свега је оправдано тиме што су црногорски волови у великој већини малени. С друге стране, утолико би с временом бокелски сељаци дали се на товљење волова, били би ипак довољно заштићени. Како смо рекли, и због сељака потребна је ниска тарифа.

ad 2-4) И сељак купује младо за своје потребе, а онда и осталу животињу — све из Црне Горе. С тог обзира морала би се дозволити што мања царина, нарочито свиње пуштати без царине.

ad 15) Летуште су скоро искључиво кокоши које треба товити. Убијено се летуште не увози.

ad 16) Мало сасвим дивљачи.

ad 17) Од свјеже рибе се увозе само крапи и шкоранце, а то је за сиромашни народ јер је слаба врста. Једино од боље рибе дође ријетко скакве.

ad 18) То је искључиво тзв. каштрадина, тј. бравље месо сасвим примитивно приређено. Вриједи као мрс за сиромашнији народ.

ad 19) Сира финог нема, већ примитивно приређивани, већином слани сир, и то је за сиромашнији народ, а особито за раднике и сељаке као смок.

ad 20 и 21) Суха је риба тзв. шкоранца сасвим примитивно сушена и она је за сиромашнији народ.

Слана риба то су искључиво скобаљи, проста врст рибе коју у пости зими једе сиромашнији народ. Ту рибу уопће Црногорци не извозе већ само мало у Боку.

ad 22, 23 и 24) Восак природни и остаци служе за малу индустрију Боке у воштаним свијећама. Лој купују бокелски трговци и извозе у Трст.

ad 25) Све је ово неопходно потребито за Боку која иначе не би могла ни од куда да има.

X. Да се с једне стране обезбиједи Бока снабдијевањем хране из Црне Горе, а с друге опет омогући евентуални већи трговачки промет између обије државе и мимо потреба Боке, мислимо да би најсходније било да се трговачки уговор склопи са Црном Гором на овај начин.

Један би био тариф за погранични промет с Боком Которском који би одговарао ономе горе од нас предложеном, а други би био нешто виши, али наравно умјерен, за осталу државу. На тај начин би Бока била обезбијеђена гледе подмиривања својих потреба, а опет промет преко тога не би био спутан, а Бока би могла да га посредује. Пошто је Бока од остале државе уском границом (Суторина) одијељена, лако би држави било надгледати извоз из Боке.

Напротив, ниски тариф за погранични промет уништио би кријумчарење у Боки. Вас увоз из Црне Горе ишао би по пограничном тарифу, а кад би излазило из Боке, морао би се попунити на ставове опћег тарифа.

Овако одређење не би нимало утјецало на остале царинске уговоре пошто би нижи тариф био изузетак за погранични промет и то за крај од само 34.000 душа. Дочим би за остало царинско подручје могао вриједити тариф по највишој погодности или нешто мало више.

Свакако, разлика између обију тарифа морала би бити довољна да штити Боку, а опет да не спријечава промет.

XI. Контигентовањем промета с привилегованим тарифом не би се ништа постигло, јер се кријумчарење тим не би отклонило, а без тога слаба је корист и за народ и за државу. Привилегиј би тада био једина нека врста премије за осигурање против губитка у кријумчарењу.

У осталом не би се дао лако одредити контигент на дуго времена. У Боки има доста војске. Сви су изгледи да ће се њезин број повећати. А баш тај број би за контигентовани увоз био одлучан јер док би данас био довољан контигент од 6000-7000 волова — а то је главно — могла би се лако потреба повисити за једну хиљаду а можда и много више.

Осим тога не би се могао ни обезбиједити Боки тај контигент јер би по свој прилици отишао даље један дио тога. И с тога погледа, дакле, би се препоручио први модус.

XII. У своје вријеме Централа за спремање трговачких уговора питала нас је на које би се котаре имале ограничити пограничке полакшице за увоз стоке и да ли би требало спријечити и како прелажење стоке црногорске у даље котаре. На то је одговор већ дат горе под бр. X. Признајемо да је и дубровачком котару потреба марве која ће свећер расти због све већег броја странаца који тамо долазе. Но различит је положај Дубровника према Боки јер док за Дубровник расте потреба марве, расту и

прилике зараде и уопће богатство Дубровника док у Боки тога нема. За то би трговачки уговор са Црном Гором на двострукој основи, како смо је ми предложили, могао уједно подмирити потребе и једног и другог котара без штете ни за један ни за други.

Пошто се извоз из Боке даде врло лако надгледати, то би разлика у опћем уговорном тарифу и ономе за погранични промет с Боком пружала довољну гаранцију са превозним трошковима за обезбијеђење приличних цијена хране у Боки, а с друге стране би могли и остали крајеви Далмације да осјете приличну корист од уговора.

XIII. Обзиром на питање нама постављено: које би се погодности имале дати црногорском увозу мимо стоке, то смо већ одговорили у предлогу за тарифу у пограничном промету. За остало нама је сасвим све једно јер ни у чему Бока нема потребу заштите од црногорског увоза. Напротив, ради напретка наше трговине препоручујемо да се читавом црногорском увозу даду највеће полакшице јер онда би се Бока могла окористити као посредница трговине између обију држава.

XIV. Но осим тих полакшица, како смо горе навели, требало би и дозволити слободне пазаре у градовима Боке, који би без сумње не толико црногорске трговце колико црногорског сељака привеле, а тим би иначе Бока много користила. За уређење тих пазара уложиле би бокелске опћине свој труд као и иначе би биле на расположење за уређење свега онога што би потреба била да се промет што боље уреди. Овакви пазари не само што би унапредили трговину, већ би и увелико олакшали ветеринарску контролу, пошто би читав увоз ишао преко тих пазара који би били, како рекосмо, велика олакшица за црногорског сељака. Кад би се на тај начин промет марве уредио и усредредио, ни куд лакше за ветеринарску контролу.

У овом погледу имамо да примијетимо да уопће нема опасности да с еувече пошаст у марву. Но свакако досадашњим кријумчарењем то је много лакше било јер се ово отимље ветеринарској контроли. Зато изтога гледишта би уговор са уређењем сталних пазара био потребит.

Евентуални извоз из Боке био би контролиран такође, а то је врло лако. За све ово држава би трошак могла покрити из уштеде које би учинила на досадањем издржавању великог броја финансијских стражара.

На тај начин, дакле, престаје свака потешкоћа за уређење трговачких односа са Црном Гором, што за Боку значи питање хљеба.

У Котору, мјесеца марта 1906.²⁴

На тако исцрпне и логичне анализе којима су бокелске општине у „Споменици“ образлагале потребу склапања специ-

²⁴ ИАК — Општина Муо/1906.

јалног трговачког уговора између Црне Горе и Аустро-Угарске, централне власти у Бечу нијесу могле остати индиферентне. Истина, оне се још за дуго времена неће одлучити на склапање од Бокелја заговараног трговачког уговора, али је аустроугарско заједничко Министарство финансија својим актом бр. 50704 од 6. јула 1906. године,²⁵ а у складу са Законом од 30. јуна 1906,²⁶ донијело одлуку да се до нових одредаба сва трговачка роба из Црне Горе има у царинском погледу сматрати као најпривилегованија.

Иако је ова одлука знатно олакшавала трговачки промет између Црне Горе и Боке, она ипак није донијела онакве олакшице какве би по мишљењу бокелјских општина, донио трговачки уговор у коме би увоз из Црне Горе за потребе Бокелја био специјално царински третиран, а не само максимално повлашћен као црногорски извоз у било које подручје Аустро-Угарске мо-Сем тога, Бокелји су с правом сматрали да би трговачки уговор био трајнијег карактера него што је то једна одлука министарства финансија, чија важност траје „до даљних нових одредаба“.

Поменута одлука Министарства финансија од 6. јула 1906. била је аброгирана заједничком наредбом министарства финансија, трговине и пољопривреде од 21. децембра 1908. године, којом је одлучено да се сва трговачка роба из Црне Горе поново има подвргавати општој царинској тарифи.²⁷

Настојања бокелјских општина на склапању трговачког уговора са Црном Гором сигурно нијесу изостала ни за вријеме максимално повлашћеног увоза из Црне Горе, а послије одлуке од 21. децембра 1908. године, којом је та повлашћеност опозвана, свакако су постала знатно упорнија.

Али и поред упорног инсистирања Бокелја, а сигурно и црногорске владе, до склапања трговачког уговора између Црне Горе и Аустро-Угарске доћи ће тек 24. јануара) 6. фебруара 1911, када су опуномоћеници црногорскога краља (Лазар Мијушковић и Филип Јерговић) и аустроугарског цара (барон Владимир Гизл, Рихард Ридл и Густав Калман) потписали на Цетињу Трговачки и навигациони уговор између Аустро-Угарске и Црне Горе.

У уговору, сем што се уговарајуће стране обавезују на узамјамни третман највеће повлашћености што се тиче трговине и навигације као и плаћање одговарајућих царина и такса (чл. 1.) посебно је утврђено потпуно ослобађање од плаћања царине за годишњи извоз: шест хиљада волова до 300 кг, тежине двадесет хиљада оваца, коза, козлића или јагњади и сто хиљада килограма каштрадине из Црне Горе у Боку, али не и изван ње (чл. 2).

²⁵ ИАК — фонд Царинарница Котор, бр. 981 и 989/ 1906.

²⁶ Bollettino delle leggi dell' Impero, anno, 1906, Viena 1906, стр. 801 и 802.

²⁷ Исто, anno 1908, стр. 887.

Са своје стране, црногорска влада се — како стоји у посљедњем ставу члана 2 Уговора — обавезује да ће дозвољавати извоз назначене отоке и речених сточних производа (каштрадине) без плаћања извозне царине.

У чл. 4 утврђено је да ће Уговор ступити на снагу осам дана послје његове ратификације и да ће важити до 31. децембра 1917, а уколико ни Црна Гора ни Аустро-Угарска не буду дванаест мјесеци прије 31. децембра 1917. најавиле своју намјеру да прекину његово важење — он ће остати на снази и послје овог времена, све до истека једне године од дана када га једна или друга од уговарајућих држава буде отказала.²⁸

Иако је Уговор потписан 6. фебруара 1911. цар Фрањо Јосип I га је ратификовао тек 21. фебруара 1912.²⁹, а ускоро затим су на Цетињу размијењене ратификације, па је тек онда (почетком марта) ступио на снагу.³⁰

Да је дуготрајна и упорна ангажованост бокелских општина око склапања трговачког и навигационог уговора између Црне Горе и Аустро-Угарске била од знатног, ако не и пресудног утицаја, није потребно нарочито наглашавати, јер и његови садржајни елементи доказују да се о добро аргументованим захтјевима Бокела, и то баш о оним тако важним за њихов живот, приликом његовог склапања водило много рачуна.

Славко Мијушковић

²⁸ Исто, anno 1912, стр. 185—188.

²⁹ Исто, стр. 188.

³⁰ Исто, стр. 190.